

כי תשא: עגל הזהב

הרעיון שבני אדם מסוגלים לחג מסביב לפסל של עגל עשוי מזהב ולקרוא לו 'אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים' נשמע מופרך לחלוטין לאדם מודרני. כיצד זה עלה על דעתם שהחפץ הדומם הזה שאותו ייצרו כמו ידיהם מתכשיטים שנתנו לאהרן, הוא אלהים, והוא שהוציאם מארץ מצרים? הלא עוד לא היה קיים כלל כשיצאו מארץ מצרים!

הקושי הזה אינו מאפיין רק את האדם המודרני. את התהיה על אופן המחשבה של עובדי עבודה זרה הציג כבר הנביא ישעיהו בלעג אירוני:

יִצְרִי פֶסֶל כְּלָם תִּהְיֶה... מִי יִצַר אֵל וּפְסֵל נֶסֶף לְבַלְתִּי הוֹעִיל? תִּרְשׁ בְּרָזָל מַעֲצָד וּפְעַל בְּפָתָם וּבְמִקְבוֹת יִצְרֵהוּ וַיִּפְעֲלֵהוּ בְּרֹזֶעַ פָּחוּ... תִּרְשׁ עֲצִים נֹטֵה קוֹ וְתִאָּרְהוּ בְּשֶׁרֶד יַעֲשֶׂהוּ בְּמִקְצָעוֹת וּבְמִחוּנָה יִתְאַרְהוּ... לְכַרְתָּ לּוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תְּרִזָּה וְאֵלֹנִים... וְהָיָה לְאֹדָם לְבָעַר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיִּתְּחַם, אִף יִשְׁקֶה וְאָפָה לְחֶם, אִף יִפְעַל אֵל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה עֲשֶׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגְּדוּ לָמוֹ! חֲצִי שָׂרָף כְּמוֹ אֵשׁ, עַל חֲצִי בֶּשֶׂר יֵאָכֵל, יִצְלָה צְלִי וַיִּשְׁבֶּעַ, אִף יִחַם וַיֹּאמֶר הֲאֵחָ חַמּוֹתַי רְאִיתִי אוֹר - וַשְּׂאֲרִיתוֹ לְאֵל עֲשֶׂה, לְפִסְלוֹ יִסְגְּדוּ לוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיֹּאמֶר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלֵי אָתָּה! לֹא יִדְעוּ וְלֹא יִבְיִנוּ כִּי טַח מְרָאוֹת עֵינֵיהֶם מִהַשְׁפִּיל לְבַתָּם: וְלֹא יִשְׁיֵב אֵל לְבוֹ? וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה? לֹא יִדְעוּ וְלֹא יִבְיִנוּ כְּמוֹ אֵשׁ וְאִף אֶפְיִיתִי עַל גְּחֻלְיוֹ לְחֶם, אֲצַלָּה בְּשֶׂר וְאֵכֵל, וַיִּתְרוּ לְתוֹעֵבָה אֲעֲשֶׂה? לְבוֹל עֵץ אֶסְגֹּד? (ישעיהו מד ט – יט)

ישעיהו אינו מבין כיצד עולה על דעתו של אדם לקחת בול עץ, להשתמש במחציתו לצרכיו: הסקה ובישול, וממחציתו האחרת להתקין לו פסל שיחשיבהו לאלהים ויתפלל אליו.

כנגד לעגו של ישעיהו, מציבה הגמרא עמדה שונה לחלוטין ביחסה לעובדי עבודה זרה:

רב אשי עמד לדרוש על שלשת המלכים שנאמר עליהם במשנה שאין להם חלק לעולם הבא. (והם: ירבעם, אחאב ומנשה). הכריז: מחר נפתח ונדרוש בחברינו. בא המלך מנשה, נראה לו בחלום ואמר לו, 'חבריך וחברים של אביך' קראת לנו? מהיכן בוצעים המוציא בפת אתה יודע? אמר לו רב אשי: איני יודע. אמר לו, לא למדת מהיכן בוצעים 'המוציא', ואתה מעיז לקרוא לנו חבריך? אמר לו: למדני, ולמחר אדרשנה בשעור בשמך. אמר לו: מן המקום שבו קורמת הפת בעת האפיה. אמר לו: מאחר שהנכם חכמים כל כך – מדוע עבדתם עבודה זרה? אמר לו: לו היית שם, היית אוהז בשיפולי גלימתך ורץ אחרי. למחר, אמר רב אשי בפתיחת הדרשה: נדרוש על רבותינו. (בבלי סנהדרין קב, ב בתרגום חפשי)

הגמרא מבקשת להבהיר, שהלהיטות אחרי עבודה זרה בימי בית ראשון, שהיתה נראית בלתי מובנת ומוזרה לחלוטין לאמוראים, נבעה מעצמה רוחנית גדולה, והיו לה שרשים בעלי ערך שהיו מעוגנים בזמן ובמקום, ורק ריחוקו של רב אשי מעולמם של עובדי עבודה זרה ההיא, גרם לו שלא להבין מה הניע אותם.

ספרות עניפה נכתבה על אודות עבודה זרה שהיתה קיימת בעולם העתיק ושרידיה קיימים עד ימינו, ותקצור היריעה מלעסוק בכך אפילו כקצה המזלג. עם זאת, פטור בלא כלום אי אפשר. ראשית, כדי ליישב בין דברי הנביא לבין דברי הגמרא, ניתן לומר שגם הנביא ישעיהו, הכיר בעצמתה של עבודה זרה. הוא היה קרוב מרב אשי לעובדי עבודה זרה והכיר את עולמם. ניתן לשער, שהניסוח האירוני שלו, ה'ליצנותא דעבודה זרה', היא סוג של תעמולת נגד, שאינה נובעת מחוסר הבנה אלא היא דרך של פולמוס, המבקשת להצביע על הצדדים הנלעגים שבפולחן, אך יכולה בה בעת להיות מודעת להיבטים אחרים שאותם הוא מצניע בנבואתו.

דרך פירוש האגדה נוכל להציע נקודת מבט אחת על תופעת העבודה הזרה: המפרשים עמלו להסביר מדוע הוצגה חכמתו של מנשה דווקא דרך השאלה ההלכתית של המקום עליו מברכים על הפת, וראשית אפיתו. (עי' מהרש"א, מהר"ל בחדושי אגדות, שפת אמת לברכות לה א, ליקוטי הלכות לר"נ הלכות סעודה הלכה ה).

הפת משובחת מכל מיני המאכל, וזכתה לברכה מיוחדת: המוציא לחם מן הארץ. בניגוד לפירות העץ והאדמה, שאינם עוברים השבחה ברמה כה גבוהה כמו הלחם. לכן, מברכים עליהם ברכה הקרובה יותר לצורתם הטבעית: בורא פרי העץ, בורא פרי האדמה. מה שמבדיל את הפת מפרי העץ והאדמה הוא דווקא מעשה ידי

אדם: זורה ובורר ומרקד וטוחן ולש ואופה. כבר הסביר רבן גמליאל לטורנוסרופוס הרשע, שמעלתה של הפת גדולה משל הכוסס חיטין, בדיוק מפני הסיבה הזאת – שהיא מעשה ידי אדם, תיקון שתיקן האדם בעולם. לכאורה, היה מקום לומר, שככל שהמאכל מתוקן יותר על ידי אדם, כך הוא רחוק יותר ממצבו הטבעי כנברא על ידי האלקים, ולכן, ברכתו פחותה. והנה מתגלה, שדווקא ההשבחה האנושית משביחה גם את הברכה!

לכאורה, הניסוח 'המוציא לחם מן הארץ' הוא ניסוח מוזר – שהרי לא הקב"ה הוציא לחם מן הארץ, הקב"ה דווקא הוציא חטין מן הארץ, והאדם הוא שעשה ממנו לחם! אלא מאי, טוען מנשה המלך כנגד רב אשי – דווקא מפני שהדבר נעשה בידי אדם, ברכתו משובחת יותר. מכיון שאין אנו מברכים את ה' רק על הבריאה הטבעית, הגלמית, אלא על מעשה ידי האדם. הנקודה שבה קורמת הפת, ומתנתקת ממצבה הגולמי, ומתחילה להיות לחם, היא הנקודה שעליה מברכים 'המוציא', זהו הרגע שבו ה'לחם' יוצא מן הארץ, מצורתו ה'ארצית'. אם כך – מן הראוי לשבח ולברך את האלקים דווקא על גבי פסל מעשה ידי אדם! הלא דרך עשיית הפסל מזכירה את דרך עשיית הלחם – לקחו חומרי גלם, במקרה זה זהב, השליכו אותם לאש – כשם שמכניסים את הבצק לתנור, ו'יצא העגל הזה'. ההתלהבות מההישג האנושי המצורף לחומר הגלם הטבעי, היא היא שמחוללת את השמחה הגדולה, ההודיה הגדולה להשי"ת! כשם שמברכים 'המוציא לחם מן הארץ', כך יש לומר 'אלה אלהיך ישראל' דווקא על ידי הפסל שנעשה בידי אהרן!

ובזאת מתרץ מנשה יפה גם את קושייתו של ישעיהו: ישעיהו מתפלא, איך יתכן שאדם נוטל חצי בול עץ ואופה בעזרתו לחם, ובחציו השני משתמש לפסל, ואינו חש במוזרות שבדבר. התשובה, לפי מנשה פשוטה: היא הנותנת, אותו צירוף כוחות של חומר טבעי ומעשה אנושי שמייצר את הפת, ובעקבותיו את ההודיה היתירה לקב"ה, ש'פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון', הוא הצירוף שבאמצעותו נוצר הפסל, ועליו יש לשבח את הקב"ה יותר מאשר בפניה ישירה של הודיה לה' על היצירה הגלמית: 'כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת', הוא פחות בערכו מאשר ה'פסל נסך חרש'.

מעשה, עולה התמיהה ההפוכה – מדוע נאסר הפולחן באמצעות חפצים מעשה ידי אדם בעוד שהברכה עליהם מותרת, רצויה ואף משובחת?

חלק מן התשובה לכך מצוי בפרשיות הסובבות את חטא העגל, פרשיות המשכן. אכן במשכן ניתנה הרשות לבנות מקום משכן לקב"ה ולעבדו באמצעות כלי עץ וזהב שנעשו בידי אדם. נמצאנו למדים, כי ההבחנה בין עבודת ה' הרצויה לבין הפולחן האסור היא מעודנת ומורכבת, ויש להעמיק בה יותר מכפי שהעלה על דעתו רב אשי.